

De 'Connerotte'-volkswoede

De geboorte van een nieuwe sociale beweging?

Stefaan Walgrave

Socioloog aan de UIA

Het spontane en massale protest rond de zaak-Dutroux, met als hoogtepunt

de Witte Mars, heeft een loopje genomen met de gangbare sociologische theorieën rond mobilisatie. Stefaan Walgrave probeert het nieuwe fenomeen te duiden.

Sociologen en politologen hebben de laatste weken wat verwonderd staan kijken naar de 'spontane' mobilisatie en het massale protest dat rond de zaak-Dutroux is losgebarsten. Vooral het fameuze arrest van het Hof van Cassatie dat volksheld Jean-Marc Connerotte het onderzoek naar de verdwijningen van de meisjes ontnam, bracht een ongekeerde volksbeweging op gang die leidde tot wat sommigen zelfs een 'prerevolutionaire sfeer' noemden. Sociologen en andere intellectuelen stonden bedremmeld toe te kijken, niet alleen omdat deze beweging volledig buiten hen om plaatsvond en omdat de onmisbaar geachte rol van de 'voorhoede'-intellectueel in sociale bewegingen in één slag tot een detail werd gereduceerd, maar ook omdat zowat alle sociaal-wetenschappelijke theorieën en wetten over mobilisaties, protest en collectieve actie in onze moderne maatschappij door de straatrealiteit mooi bij de neus werden genomen. De 300.000 betogers op de Witte Mars op 20 oktober leken brandhout te maken van de organisatie-obsessie van sociologen.

Sociologen en andere bewegingswatchers zijn het er sinds een tiental jaren immers steeds roerender over eens dat organisatie en organisaties een *conditio sine qua non* zijn voor mobilisatie op grote schaal. De meest cynische variant luidt dat er in een moderne samenleving altijd meer

dan voldoende ongenoegen en mobilisatiepotentieel voorhanden is, maar dat het erop aan komt dat aanbod te kapitaliseren door het te organiseren. Mobilisatie wordt dan vooral een kwestie van organisatie door *issue entrepreneurs* of 'protest-ondernemers'. De laatste weken is tot in den treure aangetoond dat de mobilisatie rond de affaire-Dutroux enorm wijdverspreid en massaal was, ondanks het feit dat ze 'spontaan', zonder (grote) organisaties dus, tot stand kwam.

Ik zal het maar meteen deemoedig toegeven: ook ik heb me deerlijk miskeken op de dynamiek en de massaliteit van de 'Connerotte'-volkswoede. Ook ik dacht dat je zonder medewerking van de grote, bekende organisaties in dit land bij wijze van spreken 'geen tien man en een paardekop' in Brussel op straat kreeg. Enkele dagen voor de manifestatie hield ik tegenover collega's nog te vuur en te zwaard vol "dat men blij mocht zijn met 30.000 betogers".

Nadat hun stellingen door de realiteit aan diggelen zijn geslagen, zijn wetenschappers doorgaans maar even uit het lood geslagen. Snel en naarstig gaan ze op zoek naar verklaringen voor het falen van hun hypothesen. In dit artikel zal ik zo'n intuïtieve (en apologetische) zoektocht ondernemen. Eerst ga ik na wat er zo uniek was aan de protestacties met de Witte Mars als hoogtepunt. Vervolgens zal ik de mobilisatie rond de

affaire-Dutroux pogen te duiden in termen van een nieuwe sociale beweging, om ten slotte te betogen dat de nieuwe burger misschien wel *arrivé* is, maar dat organisaties onmisbaar blijven voor het drukken op de besluitvorming zelf.

Organisaties

Elke sociale beweging, elke mobilisatie heeft haar wortels in een bepaald ongenoegen dat bij (een deel van) de bevolking leeft. Soms krijgt dat ongenoegen een ideologische duiding, wordt het vertaald in een plan voor een andere, betere maatschappij of wordt het ongenoegen geduid in waarden die geschonden zijn of/en die het nastreven waard zijn. Dat hoeft echter niet zo te zijn. Niet aan elk collectief protest ligt een duidelijke doelstelling, een maatschappelijk plan ten grondslag dat door de protesterenden gedeeld wordt. Het bindende element bij mobilisatie is doorgaans niet zozeer 'waar het naartoe moet', maar wel 'wat er fout loopt'.

Ook deze keer was dat het geval. De massale reactie van de bevolking laat zich niet makkelijk onder één noemer brengen, ondermeer omdat het de actievoerders aan een duidelijk strijdpunt, een centrale eis, ontbreekt. Is hier sprake van een 'slachtoffersbeweging', van de 'anti-justitiebeweging' of veeleer van de 'gerechtshervormingsbeweging'. Geen enkele van die begrippen dekt de lading. Ik houdt het dan maar op de 'Connerotte'-volkswoede, zo geef ik aan dat het om een ongeorganiseerde opwelling gaat en dat de reactie er vooral één is van verontwaardiging om wat er fout loopt.

Naast ongenoegen over dingen die fout lopen, drijft vrijwel elke collectieve actie ook op één of andere vorm van organisatie. Ook in de Witte Mars was er sprake van organisatie en van organisaties. Wat zijn vzw's van ouders van vermiste kinderen anders? Hoe kan men de 'vereniging' van de organiserende ouders anders dan als een organisatie omschrijven? Wie heeft voor de advertenties in de dagbladen gezorgd? Wie stond de pers te woord? Wie vroeg de politie om politieke extremisten uit de betoging te verwijderen? Wie zorgde voor het podium en de faciliteiten om de betogers toe te spreken? Het ging hier om een doelgericht verband van individuen die

onderling afspraken maakten, taken verdeelden en hun functioneren hoogstwaarschijnlijk voor een stuk formaliseerden door hun onderlinge afspraken op papier te zetten. Daarbij komt dat een aantal grote organisaties (vakbonden, partijen,...) hun leden opriepen om deel te nemen aan de Witte Mars. Maar goed, ik wil geen spijkers op laag water zoeken en kost wat kost het sociologengelijk verdedigen: de Witte Mars was verbazend weinig georganiseerd en nauwelijks door organisaties gedragen. Hoe valt dat dan te verklaren?

Het antwoord is vrij eenvoudig. Het ongenoegen was dusdanig groot, dat organisaties niet nodig bleken om de mensen op straat te krijgen. Bovendien hebben de media de mobiliserende rol die aan organisaties wordt toegedicht, met verve overgenomen. Beide elementen komen hieronder aan bod.

Ongenoegen

Zoals gezegd, bestaat elk protest van een zekere omvang en van een zekere duur uit twee elementen: ongenoegen en organisatie. Meestal heb je veel van beide nodig voordat (veel) mensen op straat komen. Maar een 'tekort aan ongenoegen' kan gecompenseerd worden door een sterke organisatie; de zwakte van de organisatie kan op zijn beurt voor een stuk opgevangen worden door de diepte en de omvang van het ongenoegen; voor een héél groot stuk, is de laatste weken gebleken. Het ongenoegen en het meeleven van grote delen van de bevolking was van zulke aard dat organisatie overbodig bleek. Over de redenen waarom de affaire-Dutroux de mensen zo na aan het hart ligt, is al eerder op vele plaatsen gespeculeerd. Ik zie een viertal redenen.

Ten eerste is er het cumulatief effect van de lange lijst van mislukkingen van justitie om gevallen van zware criminaliteit op te helderen én te bestraffen. Machtige organisaties, groepen en personen slagen er blijkbaar dikwijls in om, als ze al gepakt worden, via juridische spitstechnologie, dure advocaten en vergezochte procedurefouten de gerechtsdans te ontspringen, hoewel hun schuld objectief bewezen is. Beschuldigingen van 'klassejustitie' zijn dan ook niet uit de

lucht. Ook in dit dossier krijgt de bevolking de indruk dat Marc Dutroux en Michel Nihoul hun verdediging formalistisch opvatten en op procedures spelen en wie weet zo wel eens aan het langste eind zouden kunnen trekken. Het arrest van Cassatie is koren op de molen van die gedachte.

Ten tweede gaat het hier om een zeer emotioneel gebeuren. Het ontvoeren, mishandelen en vermoorden van kinderen treft iedereen diep, zeker diegenen die zelf kinderen hebben en die kinderen als hun dierbaarste bezit beschouwen. Dit is geen 'ver van mijn bed'-dossier maar een thema waar iedereen zich iets kan bij voorstellen, waarmee elkeen kan meeleven. Het leent zich tot identificatie met de ouders van de verdwenen en vermoorde kinderen en met hun verdriet en onzekerheid.

De media, vooral TV en radio, brengen die emoties bovendien erg direct in de huiskamer. Ook ik heb even moeten slikken bij de TV-beelden van vader Marchal die, na maanden van tevergeefs zoeken, samen met zijn vrouw voor zijn huis de pers te woord staat nadat hij van procureur Bourlet vernomen heeft dat zijn dochter An dood is teruggevonden. Ook de beelden van de 'kerker' die Dutroux bouwde om zijn slachtoffers op te sluiten, gingen bij mij en mijn huisgenoten door merg en been. En zo zijn er nog vele andere TV-beelden op het collectieve netvlies gebrand.

Ten derde is de affaire-Dutroux en alles wat erom hangt, sterk gepersonaliseerd. De zaak heeft de allure aangenomen, of beter: gekregen, van een strijd tussen de goeden en de slechten. De strijdende kampen zijn duidelijk identificeerbaar. De ouders van de verdwenen en vermoorde kinderen hebben door hun lijden een soort van onschendbaarheid verworven: hun woord is waarheid en het is niet toegestaan daar kanteekeningen bij te plaatsen, dat wordt als blasfemie beschouwd. Langs de goede zijde bevinden zich tevens de helden van Neufchateau, Bourlet en Connerotte, die Laetitia en Sabine terugvonden, Dutroux arresteerden en de ene na de andere verdwijningszaak ophelderden. In de pers spreekt men trouwens niet van 'het parket van Neufchateau' maar van Bourlet en Connerotte. De slacht-

offers worden vrijwel steeds met de voornaam aangeduid, wat de betrokkenheid en de personalisering verhoogt. Wat Jean-Marc Connerotte betreft, is die personalisering op het eerste gezicht ietwat eigenaardig, omdat hij niet of nauwelijks de pers te woord staat. Het enige beeld dat ik me van hem herinner, is de traditionele spurt van de deur van het justitiepaleis in Neufchateau naar zijn gepantserde Mercedes. Anderzijds werkt Connerottes stilzwijgen en terughoudendheid de mythetvorming rond zijn persoon in de hand.

Aan de kant van de 'slechten' bevindt zich vooreerst Marc Dutroux zelf. De beelden van zijn snelle aftocht op de trappen van het justitiepaleis van Neufchateau zijn ook al honderden keren vertoond. Ook Michel Nihoul wordt zowat als de verpersoonlijking van het kwade afgeschilderd. Zijn ongeschoren tronie en donkere kostuums leveren daarvan het visuele bewijs. Iets minder duidelijk langs de slechte kant staan de advocaten van Dutroux en Nihoul die de kat de bel aanbonden, maar ook Eliane Lickendael, de procureur-generaal van Cassatie die vroeg Connerotte het dossier te ontnemen. Zij zijn de personificatie van het blinde, gesloten en ondemocratische gerecht, dat louter formalistisch is en op de procedures vit in plaats van over de grond van de zaak te oordelen; een gerecht dat geen rekening houdt met de bevolking en het apparaat als doel op zich beschouwt en niet als middel om rechtvaardigheid te laten geschieden. Kortom, de personificatie rond dit dossier is enorm: goed en kwaad hebben een menselijk gezicht.

Ten slotte herkennen heel wat mensen zich in het verhaal van de ouders: dat ze niet gehoord werden door het gerecht, dat ze niet serieus genomen werden, dat ze van het kastje naar de muur gestuurd werden, dat ze nooit de verantwoordelijke zelf te spreken kregen, dat ze geen informatie kregen omdat dat 'het geheim van het onderzoek' zou schaden, dat ze altijd eindeloos lang moesten wachten... Het verhaal over arrogantie, de afstand en de eigenwaan van het gerecht en van de juridische kaste klinkt bij heel wat mensen die minder aangename ervaringen met justitie hebben waarschijnlijk vertrouwd in de oren. Vele mensen komen in aanraking met het gerecht, al is het voor een erfenis of een ver-

keersongeval, en dikwijls is die ervaring door de aard der zaak niet echt aangenaam te noemen. De ervaringen van de ouders vormen een krachtige katalysator om dat ongenoegen over justitie, en misschien zelfs over de gehele weinig klant-vriendelijke overheidsbureaucratie, te activeren en te vertalen in collectieve actie.

Om het kort samen te vatten: de cumulatie van onopgeloste affaires, de emotionaliteit en de personalisering van het dossier en de herkenbaarheid van de onmenselijkheid van de justitie verklaren de enorme volkstoeloop. In zulke uitzonderlijke omstandigheden van groot ongenoegen rond een bij uitstek mediatiek thema, zijn grote organisaties blijkbaar geen noodzakelijke voorwaarde voor massale mobilisatie.

Media

En zo kom ik bij het tweede punt: de rol van de media kan in deze zaak moeilijk overschat worden. Je kan rustig stellen dat ze de mobiliserende functies van de organisaties bijna volledig hebben overgenomen. Daarom eerst: welke rol spelen organisaties doorgaans in mobilisaties?

Organisaties zijn in staat om de betrokkenheid van een kleine groep of van enkele individuen bij een bepaald gebeuren te versterken en open te trekken naar een ruimere bevolkingsgroep, meestal hun eigen leden, die eigenlijk niet rechtstreeks (fysiek) bij het probleem betrokken is. Mobilisatie is dus een kwestie van 'warmte-overdracht': niet-betrokkenen moeten warm gemaakt worden om mee op te stappen, hun verantwoordiging moet gevoed worden. Die warmte-overdracht gebeurt door informatie te geven over het probleem (cf. het aantal pagina's over de affaire-Dutroux in de krant), door het probleem vanuit een bepaalde hoek te duiden en een interpretatiekader aan te reiken (de politieke benoemingen), door de doelgroep emotioneel bij het gebeuren te betrekken (getuigenissen van slachtoffers), door de actie zelf aantrekkelijk te maken ('het zal een historische dag worden'), door de relevantie van de actie in de verf te zetten ('alleen als er veel volk is, zal er echt iets veranderen') en door de drempel voor de actie te verlagen ('het zal een vreedzame en waardige optocht zijn, zonder geweld'). Via hun eigen

communicatiekanalen (ledenbladen, bestuursbladen) en vooral via hun netwerk van vele honderden lokale afdelingen zijn grote organisaties soms in staat zo'n mobilisatieproces met succes op gang te brengen. Grote organisaties hebben vat op hun leden, of toch op een deel ervan, via hun apparaat van vele honderden lokale verantwoordelijken die lokaal bekend zijn en aanzien genieten.

Hoe verder het mobilisatiethema 'afstaat van het bed' van de te mobiliseren bevolking, hoe meer organisatie er nodig is om volk op straat te krijgen. Het is niet toevallig dat de derde wereldbeweging, bijvoorbeeld, veel sterker georganiseerd is dan de milieubeweging: van het derde wereld-thema ligt de bevolking niet wakker, terwijl milieuthema's bijvoorbeeld voor omwoners dikwijls fysieke consequenties hebben.

Blijkbaar kunnen de moderne media die mobilisatiefuncties van organisaties overnemen, zeker als het om een issue gaat dat vele mensen na aan het hart ligt. Als België in de laatste week voor de Witte Mars geteisterd zou zijn geweest door een algehele panne in het teledistributienet, dan zou het aantal betogers in Brussel ongetwijfeld vele, vele malen kleiner zijn geweest. De media hebben hier de rol van het maatschappelijk middenveld overgenomen en fungeerden als een soort virtueel middenveld met blijkbaar gelijkaardige mobilisatiecapaciteiten.

Ik ken geen thema dat de laatste 15 jaar meer aandacht heeft gekregen in de media, en dat gedurende meer dan twee volle maanden, bijna elke dag opnieuw. De dagen dat er geen nieuws over de affaire-Dutroux op de voorpagina's stond of dat nieuwe verwickelingen in het dossier niet voorop stonden in het TV-nieuws zijn sinds midden augustus op één hand te tellen. De begrafenis van de vermoorde kinderen, per definitie emotionele gebeurtenissen, werden rechtstreeks op het scherm gebracht. BRTN en VTM legden er zelfs heel even hun televisieoorlog voor bij. Er waren bijvoorbeeld ook de extra-journaals voor en na de Witte Mars.

Er was niet alleen de enorme hoeveelheid media-aandacht. Alle media stonden bovendien zonder één uitzondering zeer welwillend tegenover de volkswoede en zeker tegenover de Witte

Mars. Zelden zijn de heren commentatoren in ons verdeelde landje het zo met elkaar eens geweest.

Ook de duiding van het probleem in de media was unisono: 'de politiek' moest maar eens schoon schip maken met het verstarde justitie-apparaat, de Augiasstal van het gerecht was dringend aan een uitmestbeurt toe. Het stopzetten van de politieke benoemingen werd door de media eenstemmig tot programmapunt nummer één uitgeroepen.

Dat de berichtgeving over de verdwenen meisjes niet altijd even sereen, maar soms behoorlijk emotioneel was, is al gebleken. De emotionaliteit van het nieuws werd zelfs voorwerp van een concurrentieslag tussen BRTN en VTM.

De Witte Mars werd dagen op voorhand aangekondigd en met onverholten spanning afgewacht. Dit zou een historisch gebeuren worden, zo werd ons allen op voorhand duidelijk gemaakt. Ook de relevantie van de acties werd impliciet aangekaart. De stelling dat de politici het te verwachten krachtige signaal niet zouden kunnen negeren en dat de mars zijn effect niet zou missen, maakten de kijker en de lezer duidelijk dat hij hier niet mocht ontbreken.

De media verlaagden ten slotte ook de drempel en de eventuele 'kosten' voor deelname, door het publiek uitgebreid te informeren over waar en wanneer de mars precies doorging, door mee te delen dat er een heel pak extra-treinen zouden worden ingezet, dat de NMBS speciale kaartjes voor de Witte Mars verkocht...

Misschien hebben sociale wetenschappers de neiging om het effect van 'de media' wat te overschatten en alles wat ze niet onmiddellijk kunnen verklaren in de schoenen van de media te schuiven. Toch denk ik dat de stelling dat de media het protest rond de zaak-Dutroux gemàakt hebben, in dit geval hout snijdt. De media houden de maatschappij niet alleen een spiegel voor, zoals ze zelf soms graag beweren, ze maken die maatschappij ook mee, ze creëren opinies en opvattingen en ze voeden de verontwaardiging. De Witte Mars was ongeorganiseerd, akkoord, maar of je de optocht ook echt 'spontaan' - in de zin van niet-opgewekt en uitgelokt - kunt noemen, is een andere vraag. Het hevige protest rond de

justitiepaleizen was dat wel.

Verre van mij om te beweren dat de media hun boekje te buiten zouden zijn gegaan, hun rol niet naar behoren zouden hebben vervuld of hun functie als objectieve informatiebrenger zouden hebben verwaarloosd.

Een nieuwe nieuwe sociale beweging?

Dat de volkswroede tegen het arrest van Casatië een ongeorganiseerd karakter had, doet onder sociologen onvermijdelijk de vraag rijzen of we hier dan te maken hebben met een nieuwe sociale beweging vergelijkbaar met de milieubeweging, de vredeshbeweging of de antiracistische beweging. Over nieuwe sociale bewegingen wordt gezegd dat ze niet of nauwelijks georganiseerd zijn, dat het anarchistische amalgamen zijn van kleine mini-organisatietjes. Nieuwe sociale bewegingen zijn immers niet zozeer recente bewegingen of jonge bewegingen, maar sociale bewegingen met bepaalde inhoudelijke en organisatorische kenmerken.

Nu moet gezegd dat dat ongeorganiseerde karakter van de nieuwe sociale bewegingen relatief is. Ook binnen de milieubeweging, om er maar één te noemen, zijn heel wat organisaties actief waarvan er sommige wel degelijk sterk uitgebouwd en gestructureerd zijn en in niets moeten onderdoen voor, bijvoorbeeld, de traditionele organisaties van werknemers en werkgevers.

Bovendien worden de nieuwe sociale bewegingen bij hun grote mobilisaties meestal gesteund door de grote traditionele organisaties op het middenveld: vakbonden, sociaal-culturele organisaties, jeugdbewegingen, politieke partijen... Bij vrijwel alle nieuwe sociale bewegingsprotesten van enige omvang, de grote rakettenbetogingen van de jaren '80 zijn er het prototypische voorbeeld van, wordt het gros van de manifestanten door die traditionele organisaties 'geleverd'. Succesvolle nieuwe sociale bewegingen zijn bijna steeds bewegingen die erin slagen de band te leggen met de 'oude' sociale bewegingen, zoals de arbeidersbeweging; meer marginale nieuwe sociale bewegingen, zoals de homobeweging of de antikernenergiebeweging, slaagden er juist niet in zo'n brug naar het traditionele middenveld te bouwen. Nieuwe sociale bewegin-

gen zijn dus ook 'georganiseerd'.

Toch is er een organisatieverschil tussen de oude en de nieuwe sociale bewegingen, en daar zit de gelijkenis met de mobilisatie van de laatste weken. Elke sociale beweging bestaat enerzijds uit een conglomeraat van organisaties en anderzijds uit een aantal ongeorganiseerde individuen. Bij acties van de beweging mobiliseren de bewegingsorganisaties hun eigen leden, en slagen ze er soms ook in om een aantal niet-leden voor hun strijd warm te maken. In nieuwe sociale bewegingen slaat de balans tussen het aantal niet-bewegingsleden en het aantal bewegingsleden in de richting van de eerste categorie door. In oude sociale bewegingen ligt die verhouding net omgekeerd: vrijwel alle actievoerders maken deel uit van een bewegingsorganisatie.

In een betoging van de vakbonden zul je nauwelijks een niet-gesyndiceerde betoger vinden, in de antirakettenbetogingen vond je echter nauwelijks leden van de vredesorganisaties. In de mobilisatie tegen het arrest van Cassatie is die verhouding nog sterker scheefgetrokken ten voordele van de niet-georganiseerde burger. Het waren geen leden van bewegingsorganisaties die door Brussel trokken, maar individuele burgers. Ze waren er op eigen initiatief en manifesteerden niet als lid van één of andere organisatie, ze stapten trouwens ook niet achter de vlag van een organisatie op.

Elke sociale beweging draait op ongenoegen (ideologie) en organisatie. In de oude sociale bewegingen heeft de organisatie het ongenoegen wat op de achtergrond verdrongen; de nieuwe sociale bewegingen zijn sterker geïdeologiseerd en teren meer op ongenoegen en steunen minder op organisatie; in het protest van de laatste weken is de organisatiecomponent zo goed als volledig weggefallen, maar staat een diep ongenoegen centraal. De Witte Mars kan dan ook worden beschouwd als een extreem geval van een nieuwe sociale beweging of als een nieuwe sociale beweging. Ik werk dat even verder uit.

Nieuwe sociale bewegingen houden zich doorgaans bezig met 'zachte' thema's, minder met harde verdelingsvraagstukken of met sociaal-economische thema's, hoewel met hun eisen na-

tuurlijk 'harde' allocatievraagstukken samenhangen. Het gaat hem om de kwaliteit van de samenleving, niet over de kwantiteit. De begunstigen van bewegingsacties, degenen die voordeel zouden kunnen hebben bij een overwinning van de beweging, zijn meestal 'universalistisch' omschreven, het gaat om hele bevolkingen (de derde wereld-beweging) of zelfs om de gehele wereldbevolking (vredesbeweging). De mobilisatie is niet gecentreerd rond het activeren van het eigenbelang van de actievoerders, het gaat om 'altruïstische' collectieve actie, moreel bewogen protest. Al die kenmerken zijn terug te vinden in de acties die rond de zaak-Dutroux losbarstten. Je kan moeilijk beweren dat de 300.000 betogers hun eigen belangen verdedigden door mee op te stappen. Het gaat om een morele beweging waarvan de gehele bevolking de potentiële begunstigde is.

Toch zijn er wat inhoud betreft wel degelijk verschillen tussen de 'Connerotte'-volkswoede en de typische nieuwe sociale bewegingen. Milieu, derde wereld, vrede, discriminatie, enzovoort, zijn veeleer 'linkse' politieke thema's. Ze vinden makkelijker aansluiting bij linkse partijen en organisaties dan bij rechtse. Partijen als het Vlaams Blok (en ook de VLD) zijn relatief weinig met die thema's bezig en staan ver van de nieuwe sociale bewegingen af. De huidige mobilisatie speelt zich af rond het thema justitie en veiligheid, die veel eerder rechtse thema's zijn. De hervorming van de politieke cultuur, waaronder de depolitisering van het gerecht, is zowel een thema van rechts als van links. Velen waarschuwdten voor een recuperatie van de 'Connerotte'-volkswoede door uiterst rechts, maar daar is tot op vandaag weinig van in huis gekomen. Toch kan niet worden ontkend dat er af en toe een 'poujadistisch' geurtje aan het protest zat, zeker vóór de Witte Mars. Er werd bijvoorbeeld gesproken over een 'paardemiddel' voor de justitie, sommigen pleitten voor de herinvoering van de doodstraf, er werden bijna 2,3 miljoen handtekeningen verzameld voor de invoering van niet-samendrukbare straffen... *Law and order* loerden om de hoek en in één beweging werd het gehele politieke systeem mee met het justitiebadwater weggegooid. De Witte Mars heeft zich, met de hulp van Jean-Luc De-

haene, die de ouders op de dag van de Witte Mars ontving, op een (merk)waardige wijze uit dat rechtse vaarwater kunnen houden en de discussie in een richting gestuurd waarin zowel rechts als links zich thuisvoelen, met name de depolitiserings van de magistratuur. De Witte Mars draaide niet uit op een betoging van de antipolitiek, waar op voorhand ook voor gevreesd werd.

Nieuwe sociale bewegingen vertrekken in regel van een structurele diagnose en pleiten voor structurele oplossingen. De derde wereld-beweging, bijvoorbeeld, vindt onderontwikkeling niet in de eerste plaats een kwestie van corrupte bewindslui in de derde wereld of van de mentaliteit van de lokale bevolking (lui, apathisch, onverschillig), maar van onrechtvaardige handelsverhoudingen en onevenwichtige politieke verhoudingen tussen het arme zuiden en het rijke noorden. De voorgestelde oplossingen zijn navenant.

Wat deze eigenschap van nieuwe sociale bewegingen betreft, is de plaats van de 'Connerotte'-volkswoede minder duidelijk. Je kon aanvankelijk twee verschillende stemmen horen: de individuele en de structurele diagnose. De sterke personalisering van het dossier rond 'witte ridders' zoals Bourlet en Connerotte, geeft de indruk dat er in België maar twee bekwame magistraten zouden zijn en dat alle andere gerechtsdienaars lui, onbekwaam en met handen en voeten aan hun politieke broodheren gebonden zouden zijn. Ook de samenzweringstheorie en het doofpot-discours - het onderzoek wordt aan Connerotte ontnomen omdat hij hoge politici en zakenlui in diskrediet zou kunnen brengen - wijst in de richting van een individuele diagnose. In de week tussen het arrest van Cassatie en de Witte Mars kwam de structurele visie voorop te staan: de justitie moest fundamenteel hervormd en gemoderniseerd worden, wat zich toespitste op de symbolische discussie over de politieke benoemingen en de carrière van magistraten... Hier schuilt bovendien een paradox. De depolitiserings van de magistratuur is agendapunt nummer één geworden, maar eigenlijk had men op een 'politieke uitspraak' van Cassatie gehoopt. Men protesteert nu tegen het feit dat Cassatie geen rekening heeft gehouden met de politieke toestand, met de voorkeur (van de meerderheid)

van de bevolking.

Over nieuwe sociale bewegingen wordt ten slotte ook gezegd dat het typisch 'middenklasse'-bewegingen zijn die vooral door jongere, hooggeschoolde, maar niet echt 'rijke' burgers worden gedragen. De achterban zou bestaan uit leraars, sociale werkers, verplegend personeel, welzijns werkers, opvoeders, studenten... die zich dikwijls in verschillende bewegingen tegelijkertijd engageren, sterk politiek betrokken zijn en regelmatig op straat komen. Toch zijn de eigenschappen van de achterban van de nieuwe sociale bewegingen volgens mij geen criterium om een bepaalde sociale beweging al dan niet het fel begeerde predikaat 'nieuw' mee te geven. Of de achterban van een bepaalde nieuwe sociale beweging de typisch geachte kenmerken vertoont, is een empirische kwestie en geen definitie-à priori.

De 'Connerotte'-volkswoede wijkt sterk af van het stereotype beeld van de nieuwe sociale beweging. De kleine, grimmige acties door scholieren en studenten (en arbeiders) de eerste week na het Cassatie-arrest, kunnen nog min of meer aan het typische beeld van een nieuwe sociale beweging beantwoorden, de Witte Mars kan dat zeker niet. Dit was geen optocht van 'middenklassers', van hooggeschoolde en politiek betrokken burgers. Hier kwam het volk op straat, Jan met de Pet stapte door Brussel. Alle bevolkingscategorieën waren vertegenwoordigd. De betogers waren niet in een bepaalde klasse of in één of andere levensbeschouwelijke richting te situeren. Bij de grote rakettenbetogingen in de jaren '80 bijvoorbeeld, was dat wel het geval. De 'Connerotte'-volkswoede was een echte volksbeweging. Heel wat mensen betoogden voor de eerste keer in hun leven, hoewel de media dat wel wat in de verf zullen hebben gezet, maar ook bij de rakettenbetogingen beleefden heel wat manifestanten hun betogingsdoop. Zoals gezegd is die atypische achterban geen reden om te stellen dat wat er de laatste weken gebeurde niet tot een nieuwe sociale beweging zou kunnen uitgroeien.

Laat me specifiek de Witte Mars van 20 oktober met de grote rakettenbetogingen uit de jaren '80 vergelijken, toch hét voorbeeld van een ge-

slaagde mobilisatie door de nieuwe sociale bewegingen. De rakettenbetogingen toonden aan wat organisaties aan mobilisatiekracht hebben, de Witte Mars toont aan wat de moderne media in deze vermogen: in aantallen betogers komt het ongeveer op hetzelfde neer.

Bij de rakettenbetogingen was er een duidelijk centraal eisenplatform met één alles overschaduwende eis: 'geen raketten'. De Witte Mars moest zo'n duidelijk ordewoord missen, maar gezien de omstandigheden en de heterogene aard van het protest was dat misschien niet eens een mobilisatiendeel.

De rakettenbetogingen waren hoogdagen van oppositieprotest tegen de opeenvolgende regeringen CVP-PVV met Wilfried Martens als premier. De SP en de VU maakten van de defensieproblematiek hun belangrijkste oppositiethema. De maatschappij en de politieke wereld was verdeeld en gepolariseerd. Het ging om een politiek conflict, binnen de grenzen van het conventionele politieke spel, tussen regering en oppositie. Heel anders is de situatie bij de Witte Mars. Alle partijen steunden de optocht en riepen hun leden op om mee op te stappen. Van een anti-establishmentbetoging is moeilijk te spreken als je ziet dat de regering, de koning, alle media, alle politieke partijen, alle grote organisaties en zelfs de rijkswacht de Witte Mars genegen waren, terwijl sommige schepenen van onderwijs in de week voor de mars 'toelating gaven' aan hun leerlingen om het lokale justitiepaleis te gaan belegeren.

De vredesbeweging van de jaren '80 had geen echte leiders of helden, niemand trad echt op de voorgrond of belichaamde het protest, tenzij misschien Louis Tobback als fractieleider van de SP. Bij wie doet de naam André Bogaert, de toenmalige voorzitter van VAKA, nog een belletje rinkelen? Wie herinnert zich nog Paul Janssens, de organisator van de rakettenbetogingen? De personalisering rond de affaire-Dutroux is veel groter: vraag over 10 jaar aan gelijk welke Belg wie de onderzoeker was die door Cassatie het onderzoek naar de verdwenen meisjes werd ontgenomen, en hij of zij zal het u feilloos weten te zeggen.

Het strijdpunt 'geen raketten' was van een

andere aard dan de thema's van oktober 1996. Het protest tegen en het ongenoegen over het Belgisch buitenlands beleid kristalliseerde zich toendertijd volledig rond dat ene symbolische besluit. Bij de 'Connerotte'-volkswoede lijkt de omgekeerde beweging zich te hebben voorgedaan: een zeer concreet voorval, het ontnemen van het onderzoek aan onderzoeksrechter Connerotte, fungeerde als een *triggering device*, een dramatisch gebeuren, dat een hele golf van uiteenlopend protest in verband met justitie losmaakte. De Witte Mars, amper 6 dagen na het Connerotte-debâcle, had nog weinig met zijn ontslag te maken.

Nog een ander verschil tussen de mobilisatietema's toen en nu, is de technische complexiteit van de problematiek en de grootte van de politieke beleidsruimte van de overheid. Het hervormen van het justitieel apparaat is een complexe en langzame operatie. Anderzijds is de beleidsruimte van de federale regering terzake vrij groot: de hervorming van justitie stond al vrij hoog op de politieke agenda. Dankzij de Witte Mars krijgt minister van justitie Stefaan Declercq een krachtig mandaat en *carte blanche* om de 19de-eeuwse Belgische justitie in versneld tempo te moderniseren. In het raketten dossier lag de zaak net omgekeerd: de eigenlijke eis van de betogers was vrij eenvoudig en makkelijk technisch realiseerbaar; de beleidsruimte van de regering was echter zo goed als nihil. De buitenlandse druk op de Belgische beleidsvoerders was immens, premier Wilfried Martens en minister van buitenlandse zaken Leo Tindemans mochten de Belgische twijfel zelfs op het Witte Huis in Washington gaan uitleggen. De technische en politieke haalbaarheid ligt deze keer dus net andersom. De politieke opvolging van de zaak-Dutroux zal uitwijzen of de technische dan wel de politieke haalbaarheid prioritair zijn.

In elk geval bleek uit de hele rakettenhistorie dat zelfs de (tot dan toe) grootste mobilisaties uit de Belgische geschiedenis niet volstonden om de beleidsvoerders van gedachten te doen veranderen: de raketten werden overgevlogen uit de VS uitgerekend op de dag van een grote betoging in Brussel. Enkele maanden later won de regering Martens de parlementsverkiezingen.

In een notedop samengevat kunnen we stellen dat de mobilisatie rond de zaak-Dutroux in vele opzichten kenmerken van de nieuwe sociale bewegingen vertoont. Toch week de Witte Mars in vrijwel elk opzicht van de grote rakettenbetogingen in de jaren '80 af. De recente protestgolf draagt de kiemen van een nieuwe sociale beweging in zich: als er organisaties ontstaan die de eisen van de witte marcheerders opvolgen en politiek vertalen en daar met een zekere duurzaamheid kunnen rond blijven mobiliseren, dan is er sprake van een sociale beweging; als de aard van die eisen en die organisaties evolueert zoals aangegeven werd, dan is er sprake van een nieuwe sociale beweging. Impliciet is daarmee tevens gezegd dat de nieuwe, mondige burger niet zo nieuw en op dit moment misschien ook niet zo mondig is. Dat werk ik in de laatste paragraaf verder uit.

En de nieuwe, mondige burger?

Samen met de justitiepaleizen werden ook sommige sociale wetenschappers belegerd door *journalisten die op zoek waren naar een verstandige interpretatie, een wetenschappelijke duiding van het ongewone protest*. Twee interpretaties werden daarbij nogal simpel tegenover elkaar uitgespeeld: de stelling van Luc Huyse dat we hier de nieuwe, mondige burger aan het werk zien en dat dit soort protest in de toekomst alleen maar zal toenemen, en langs de andere kant de these van Kris Deschouwer dat de mondige burger al veel langer dan vandaag bestaat en helemaal niet zo nieuw is en dat deze protestgolf geen lang leven beschoren is. Vooral de 'mondige burger'-stelling van Huyse is een eigen leven gaan leiden. De ouders van de verdwenen kinderen, Paul Marchal op kop, werden als levende prototypes van deze nieuwe burger beschouwd. In beide interpretaties schuilt heel wat waarheid. Welke argumenten heb ik daarvoor?

Dat de burger zich met zijn problemen en klachten steeds meer rechtstreeks tot de beleidsvoerders richt en niet de omweg via organisaties op het middenveld neemt, is onmiskenbaar. De drempel om politici aan te spreken, kabinetten te bellen, ombudsmannen te contacteren, de pers in te schakelen en ministeries plat te lopen, is onge-

twijfeld gedaald. De bemiddeling door organisaties op het middenveld wordt als tijdverlies, als niet-efficiënt en als ongewenst 'ideologisch gekleurd' beschouwd. De capaciteiten van de burger om met de overheid in dialoog te treden, zijn gestegen: hij is hoger geschoold, beter geïnformeerd en hij heeft meer tijd en middelen ter zijner beschikking, u kent het lijstje ongetwijfeld. Organisaties zijn vooral voor de machtelozen het middel bij uitstek om macht te verwerven. Naargelang het kapitaal (sociaal, cultureel, financieel) van de burger stijgt, groeit ook de drang om politiek ten persoonlijke titel te bedrijven en de organisaties die hun diensten aanbieden over te slaan.

De nieuwe sociale bewegingen van de laatste decennia waren een eerste golf van politieke participatie waarbij het bestaande middenveld grotendeels gepasseerd werd. De nieuwe sociale bewegingsrichtingen bij voorkeur nieuwe organisaties op die vooral sterk moesten verschillen van de grote verzuilde sociale organisaties en die politiek moesten bedrijven ' dicht bij de burger'. Deze bewegingen bleven echter beperkt tot een middenklassefenomeen juist omdat daar voor het eerst het nodige culturele, sociale en financiële kapitaal voorhanden was om de traditionele middenveldorganisaties te passeren.

Wat we nu beleven, is de volgende golf: er is reeds een bredere laag van de bevolking die over de nodige capaciteiten beschikt om zich rechtstreeks met politiek in te laten zonder dat aan organisaties over te laten. In die zin heeft Huyse gelijk als hij stelt dat dit soort volksmobilisaties steeds frequenter zal voorkomen: het is een kwestie van generaties.

Enige voorzichtigheid met zulke veralgemeningen en verregaande conclusies over de transformatie van politieke participatie is echter geboden: in het geval van de 'Connerotte'-volkswoeding het om een bijzondere samenloop van omstandigheden wat de aard van het thema, de afwezigheid van organisaties en de rol van de media betrof. Toch zijn er nog andere voorbeelden die in dezelfde richting wijzen: de acties na de moord op vleeskeurder Karel Van Noppen met ondermeer een dag zonder vlees, waren in wezen gelijkaardig.

De nieuwe burger is niet alleen niet zo nieuw (wel nieuw is dat hij zich niet alleen meer in de middenklasse bevindt), hij is ook niet zo mondig. Ik bedoel: zijn mondigheid en impact bevinden zich volledig aan de inputzijde van het politieke systeem, hij kan de politieke agenda beïnvloeden, maar op de eigenlijke besluitvorming zelf, de uitkomst van het beslissingsproces, heeft hij weinig of geen invloed, tenzij hij sterke organisaties opricht om de politieke besluitvorming op te volgen en te blijven bestoken. Drukken op de besluitvorming vergt organisaties die kunnen onderhandelen, die over informele toegang tot de beleidsvoerders beschikken en niet alleen op zondag even bij de premier aanlopen. Er is nood aan organisaties die kunnen nemen en geven, die compromissen kunnen sluiten én die hun achterban dat compromis kunnen laten aanvaarden. Drukken op besluitvorming vergt immers strategische mobilisatie, maar ook demobilisatie: men moet zijn volk op straat krijgen als de druk aan de onderhandelingstafel moet worden opgedreven, maar die mobilisatie ook met een vingerknip kunnen stilleggen als de onderhandelingen dat vergen. En dat kan allemaal niet zonder organisaties.

Het is best mogelijk dat de media de mobiliserende en de agenda-beïnvloedende rol van sociale organisaties kunnen overnemen, wat de impact op de besluitvorming zelf betreft, blijven organisaties onmisbaar. Ongeorganiseerde mobilisatie kan een shocktherapie voorschrijven en een muurvast politiek dossier deblokken - plots is iedereen gewonnen voor een diepgaande hervorming van de justitie en voor het afschaffen van politiek gekleurde bevorderingen - maar hoe die shocktherapie er uiteindelijk zal uitzien wordt door de politieke beleidsvoerders uitgemaakt en door de organisaties waar zij hun mosterd halen.

Deschouwer heeft gelijk als hij stelt dat de protestgolf rond de zaak-Dutroux snel zal wegdeemsteren: de aandacht en de verontwaardiging van de bevolking zal slijten, de media zullen op de zaak uitgekeken geraken en nieuwe *issues* zoeken die haar kijkers en lezers bezighouden en de politici troosten zich met de gedachte dat de kiezer een kort geheugen heeft en dat de zaak-Dutroux bij de nationale verkiezingen in

1999 misschien nauwelijks nog kiezers bezighoudt. Daarbij komt dat door het massale protest al heel wat stoom is afgelaten, de samenleving heeft een reinigingsritueel achter de rug en de druk is nu wat van de ketel. Dat het grimmige protest rond de justitiepaleizen na de Witte Mars als sneeuw voor de zon verdween, is daar een aanduiding voor.

Stel dat de belofte om de magistratuur te depolitiseren binnen enkele maanden niet is waargemaakt en in oeverloze politieke discussies is verzand, dan zullen de organisatoren van de Witte Mars niet in staat zijn om het vuur opnieuw aan de lont te steken en opnieuw te mobiliseren. Dat sociale bewegingen en zeker nieuwe sociale bewegingen bij collectieve acties hun eisen in 'hier en nu'-termen vertalen - 'er moet verandering komen en wel onmiddellijk' - heeft daarmee te maken. Men voelt aan dat de mobilisatie niet lang kan worden volgehouden en dat het ijzer moet worden gesmeed terwijl het heet is. Nieuwe sociale bewegingen en ook de 'Connerotte'-volkswoede zijn maar even in staat dat ijzer heet te houden, laat staan het op eigen initiatief opnieuw heet te maken. Hier zijn sterke en grote organisaties nodig om het vuur brandende te houden.

De eerste tekenen van het institutionaliseren en organiseren van de 'Connerotte'-volkswoede zijn aanwezig. De kamercommissie die zich met de zaak-Dutroux bezighoudt, ruimt bijvoorbeeld heel wat plaats in voor de getuigenissen van de ouders van de verdwenen kinderen. Ze worden op die manier als legitieme gesprekspartner erkend. Ook het koninklijk initiatief in verband met een commissie over kindermishandeling geeft de Witte Mars een institutioneel verlengstuk, een publiek forum, een kanaal om met de beleidsmakers te overleggen.

Die institutionalisering hoeft niet te betekenen dat het protest en de volkswoede 'gerecupereerd' worden, dat de angel er wordt uitgehaald en dat de politici een frontale aanval in steun voor hun beleid weten om te toveren. Het betekent vooral dat de politieke overheid het moeilijk blijft hebben om met individuele burgers zaken te doen en ongeorganiseerd ongenoegen op te vangen. De filterende, articulerende, aggregerende en

rangschikkende rol van middenveldorganisaties staat onder druk, maar veel alternatieven zijn er op dit moment blijkbaar nog niet. Jean-Luc Dehaene zal nog even naar zijn *interfaces* moeten zoeken.

Daarmee is gezegd dat de 'Connerotte'-volkswoede uniek is, en eigenlijk toch weer niet. Het is onwaarschijnlijk dat we in de toekomst nog veel mobilisaties van dit kaliber zullen meema-

ken. Wat de laatste maanden in ons land gebeurde, is uniek en zal dat waarschijnlijk een hele tijd blijven. Anderzijds vormen mobilisaties van deze ongeorganiseerde aard wel degelijk een tendens voor de toekomst. En als binnen enkele jaren blijkt dat ook deze sociologenvoorspelling door de feiten wordt voorbijgehouden, is er weer stof voor een artikel dat naar verklaringen voor het falen van de hypothesen op zoek gaat.